

**ALÎ ŞİR NEVÂYÎ ESERLERİNDE
DİL ÇEŞİTLİLİĞİ**
LINGUAL DIVERSITY IN ALÎ ŞİR
NEVÂYÎ'S WORKS

Prof. Dr. Vahit TÜRK

İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: v.turk@iku.edu.tr
Orcid: 0000-0002-8611-9939

Öz

Türk kültür ve edebiyat tarihinin önde gelen isimlerinden biri olan Alî Şir Nevâyî'nin eserleri üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır, ancak bu eserlerin değişik bilim alanlarının uzmanları tarafından da incelenmesi Türk kültür tarihi açısından bir gerekliliktir.

Nevâyî eserlerinin dili incelendiğinde oldukça yalın bir dille yazılmış metinlerle karşılaşılacağı gibi dil bilgisini ilgilendiren alıntı yapılarla ve kopyalama cümlelerle de karşılaşılır. Bu çeşitlilik eserin konusuna bağlı olduğu gibi başka gerekçelerle de ortaya çıkabilmektedir. Nevâyî'nin kimi manzum metinlerinde hiçbir alıntı sözcük kullanmaması dikkat çekicidir. Bu durumu özel bir düşünce sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Yazmış olduğu *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* ve *Tevârîh-i Mülûk-ı Acem* adlı iki tarih kitabında kullanılan yalın ve külfetsiz dil dikkat çeker. Aynı şekilde dinin kurallarının anlatıldığı *Sirâcü'l-Müslimîn*'de ve oldukça samimî bir yakarış olan mensur *Münacat*'ta da yalın bir dille karşılaşırız. Gazel ve mesnevîlerde de genellikle daha sade bir dil görülür, buna karşılık kimi çeviri metinlerde ise alıntı söz ve dil bilgilik yapıların yoğun kullanıldığı görülmektedir. Eserlerde kullanılan dilin, eserin konusuna, yazılma amacına, telif ya da çeviri olup olmadığına göre belirlendiği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Alî Şir Nevâyî, Türk kültür tarihi, eserler, yalın dil, kopyalama yapılar.

Abstract

There have been many studies regarding Alî Şir Nevâyî's works, who is one of the leading figures of Turkish culture and literature, but his works should also be analysed by the experts of different fields of science since it is a must regarding Turkish culture history.

When we look closely to the language that is used in Nevâyî's works, we both encounter some works that are written in plain language and some that are written in adapted grammatic structures including adapted sentences. This variety could depend on the topic of the work or could be caused by some other reasons. It is an important detail that we cannot encounter any borrowed words in some of Nevâyî's narratives that are written in verse. We must think of this as the result of a special consideration. The plain and untroublesome language in the *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* ve *Tevârîh-i Mülûk-ı Acem*, two history books that written by him, attracts attention. Likewise, we encounter a plain language in *Sirâcü'l-Muslimîn*, where the rules of the religion are explained, and in the prosaic *Münacat*, which is a very sincere supplication. It is seen that in his gazels and mathnawis likely have a plain language, but in some translated texts we highly encounter many borrowed words and adapted grammatic structures. So, we can say that the language that is used in a work varies according to that text's topic, its purpose and whether it is a work of compilation or a translation.

Keywords: Alî Şir Nevâyî, Turkish culture history, works, plain language, adapted structures.

GİRİŞ

Ali Şir Nevâyî, Türk edebiyatının bütünü göz önüne alındığında hem kendi çağına kadar olan zaman, hem de kendinden sonraki zaman için farklı konularda çok yazan bir sanatkâr ve bilgin olarak dikkat çeker. Yaşadığı hayat, meşguliyetleri ve devletle ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda bu kadar çok sayıda eser ortaya koyması, onun olağanüstü kişiliğinin ve yeteneğinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Çok sayıda ve oldukça değişik konularda eser ortaya koyma, elbette bir amaca yönelikti ve bu amacı bir kısım eserlerinde kendisi de belirtme gereği duyar.

Türkçenin bu büyük sanatkârının hemen bütün eserleri ülkemizde metin olarak yayımlanmış, bir kısmının Türkiye Türkçesine aktarmaları da yapılmış, ancak bu eserlerin dili ve üslûbu, bir mütefekkir olarak Nevâyî'nin düşünce dünyası, yazma amaçları, toplumla ilgili faaliyetleri gibi alanlarda yeterli çalışmalar yapıldığını söyleme imkânımız henüz yoktur. Bu çalışmalar farklı bilim dallarına mensup bilim adamları tarafından yapılması gereken, farklı bilim disiplinlerinin yapabileceği çalışmalardır. Bunun ön hazırlığı olarak dil, yani anlaşılma engelinin ortadan kaldırılması ve bütün eserlerin Türkiye Türkçesine aktarılması gerekir.

Konu çeşitliliği ve her bir eseri yazmaktaki amaç, doğal olarak kullanılan dili etkiler. Sanat gayesi güdülerek ortaya konulan manzum metinlerle, halkı bilgilendirme amacıyla yazılan tarih ya da din ile ilgili bir eserde kullanılan dil arasında değişiklik olması olağan, ayrıca gerekli bir durumdur.

Manzum metinlerde bir sanat kaygısı güdülmesi işin tabiatı gereğidir. Çünkü manzum metinler önemli ölçüde bir geleneğe dayanmakta, şairin özgünlüğü ve gücü bu geleneğe katkılarının oranına göre ortaya çıkmaktadır. Alî Şir Nevâyî'nin yüzyıllar süren etkisinin pek çok sebebi gösterilebilir, ancak birinci sebep onun güçlü bir sanatkâr olması, yazdıklarının yüksek bir sanat değeri taşıması ve geleneğe kendine göre bir yön verebilmiş olmasıdır. Ortaya konulan biri Farsça olmak üzere beş divan, Nevâyî'nin nazımdaki erişilmesi zor olan gücünü ve yeteneğini açık biçimde gösterir. Hem bu kadar çok yazmak, hem de sanat değerini yüksek seviyede tutabilmek, onun olağanüstü sanat gücünün ve yeteneğinin en önemli kanıtıdır. Nevâyî'yi bütün Türkler için çok değerli kılan önemli yönü, onun bu sanat gücünü Türkçeyle ortaya koymuş olması, bölgenin hâkim edebiyat dili olarak görülen Farsçaya meydan okuyarak Türk diliyle ölümsüz eserler bırakmasıdır. "Bir Türk'ün Türkçe eser ortaya koymasından daha doğal ne olabilir?" sorusu haklı bir sorudur, ancak Türk kültür tarihi, özellikle İslam sonrası Arapça ve Farsça karşısında Türk aydınlarının tutumu,

eğitimde Arapçanın, edebiyatta Farsçanın hâkimiyeti dikkate alındığında bu soru anlamlı ve cevaplanması gereken bir soru olur.

Nevâyî, Türkçe divanlarında yer alan manzumelerinde yer yer son derece yalın bir dil kullanır, yalın bir dille sanat değeri yüksek şiirler ortaya koyar. Bu şiirlerinde Türkçe sözlerle adeta oynar, onları kılıktan kılığa sokar, aynı beyit ya da dörtlük içerisinde farklı anlamlarla kullanarak şiirine değişik tatlar katar. Sözlerle oynamaktan söz etmişken şu beyitteki *oynamak* eylemine bir bakalım:

Oynay oynay öltürür bir bir ulusnu közleriñ,
Şûh kâtillerni cânlar kasdığa oynatma köp (Kut, 2003: 78).

“Gözlerin oynaya oynaya halkı birer birer öldürür, şuh katilleri canlara kast edecek biçimde çok oynatma!”

Ve şu beyitteki *sagınmak* fiilini görelim:

*Çünkü ol bizni unutmanı **sagındı** yahşı iş,*
*Sin dağı kil bir nefes anı **sagınmanı** unut* (Kut, 2003: 80).

“Sevgilinin bizi unutmayı düşünmesi bile ne güzel bir iş oldu, sen de gel bir an onu düşünmeyi/özlemeyi unut!”

Atasözlerini, deyimleri bir üslup ögesi olarak sıkça kullanır:

Köygeli mâyil min ü hecriga yok veh kim mini,
Eyledi râzı ısıtmakka ölümün korkutup (Kut, 2003: 67).

“Senden ayrılmaktansa yanmayı isterdim, ancak ne yazık ki beni ölümle korkutup sıtmaya razı etti.”

Bu beyit, “ölümle korkutup sıtmaya razı etmek/Ölümü gösterip sıtmaya razı etmek” deyiminin 15. yüzyıl Doğu Türkçesinde kullanıldığının örneği olan bir beyittir. Aynı deyim aynı mantıkla ve hemen hemen aynı sözlerle beş yüz yıl sonra Batı Türkleri tarafından kullanılıyor olması, aradaki bağın çağları aşacak güçte olduğunun göstergesidir. Nevâyî’de buna benzer yüzlerce örnek bulmak mümkündür.

Kendisine üstat olarak Türk kökenli olup da Fars şiirinin en güzel örneklerini veren, ayrıca her ikisi de hamse sahibi olan Nizamî’yi ve Emir Hüsrev Dehlevî’yi alarak ortaya koyduğu *Hamse*’ye dâhil mesneviler, elbette öncelikle birer sanat eseridir, ancak bu mesnevilerde Nevâyî bir fikir adamı, bilge bir kişilik olarak

karşımıza çıkar. Bu eserlerde o, insanlığın ve içinde yaşadığı toplumun sorunlarını tespit edip onlarla ilgili düşüncelerini ve yer yer de çözüm yollarını ortaya koyar. Bu mesnevilere bakıldığında Nevâyî, bir sanatçıdan çok toplum hayatıyla ilgili düşünceler üreten, tanık olduğu aksaklıkları gidermeye çabalayan, toplumun ahlakının yükselmesine gayret eden sorumluluk sahibi, adalet düşkünü bir aydın görünümündedir. Bu duruma örnek olarak Hamse'nin ilk mesnevisi *Hayretü'l-Ebrâr*'ı gösterebiliriz. Bu eserin giriş kısmındaki münacatlar ve naatlar bir yana bırakılırsa, eser, her biri bir konunun işlendiği ve "makalât" olarak adlandırılan yirmi bölümden oluşur. Bu bölümlerde yazarın kişi ve toplum hayatıyla ilgili düşüncelerini aktardığını ve bunu yaparken de yine fazlaca ağdalı bir dil kullanmadığını söyleyebiliriz. Şair, mesnevilerini Türkçe yazmasının sebebinin şu iki beyitle açıklama gereği duyar:

*Fârsî oldı çü alarga edâ,
Türkî ile kulsam anı ibtidâ.*

(Onlar- yani Nizamî ve Dehlevî- eserlerini Farsça yazdılar, ben ise Türkçe ile başlasam) (Türk ve Doğan, 2015: 59).

*Fârsî il taptı çü hursendlik,
Türk dağı tapsa berûmendlik.*

(Fars halkı bu eserleri okumak suretiyle doyunluğa ulaştı, Türkler de bunlardan nasibini alsa...) (Türk ve Doğan, 2015: 59)

Mensur metinlerde manzum metinlere göre amacın daha somutlaştığını görürüz. Çünkü bu metinlerde işlenen konulara bakıldığında bunların özellikle seçilmiş olduğunu düşünmemizi gerektirecek bir takım ibarelerle ve tavırla karşılaşılır. Bu metinleri; din alanına ait eserler, dil ve edebiyat bilimiyle ilgili eserler, biyografiler, tezkireler olarak ayırabiliriz. *Sirâcü'l-Müslimîn* ve *Çihil Hadis* gibi doğrudan din ile ilgili metinlerden amaç, insanların bu alanla ilgili bilgi ve kültürlerinin geliştirilmesidir. Yazar bu düşüncesini "Bu tür eserler Arapça ve Farsça çok yazılmıştır, ben, Türkler de bunlardan habersiz kalsın ve yararlınsınlar diye Türkçe yazdım." anlamına gelecek ibarelerle açık biçimde ifade eder. Dil ve edebiyat bilimiyle ilgili olarak yazılan eserlerin bazıları, Türk bilim tarihinin ilk örnekleridir. İlk şairler tezkiresi, edebiyat bilimine dair ilk eser, ilk biyografi örnekleri gibi... Bu eserlerin yazılmasının da amacı, kendi dilinde ilk örnekleri ortaya koymak ve mensup olduğu milletin aydınları için bu alanlarda bir çığır açmak olarak değerlendirilebilir. Yazmış olduğu ve yine edebiyat tarihimizin ilk örnekleri olan biyografileri de aynı şekilde değerlendirebiliriz.

Bilindiği üzere Nevâyî Farsçadan, özellikle de şeyhi ve dostu olan Molla Abdurrahman Câmî'den çeviriler de yapmıştır. Bu çevirilerden biri olan *Nesâyimü'l-*

Mahabbe min Şemâyimü'l-Fütüvve adını verdiği evliyalar tezkiresi, hem genel olarak tasavvuf tarihi, hem de Türk tasavvuf tarihi açısından son derece değerli bir kaynak eser hüviyetindedir. Bu eseri Türk tasavvufu için önemli kılan husus, Molla Câmi'nin eserinde olmayıp da Nevâyî tarafından eklenen Hindistan ve Türkistan coğrafyasının Türk kökenli tasavvuf erbabıdır. Özellikle Yesevîlik silsilesine dâhil pek çok kişiyle ilgili verilen bilgiler bu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

Böyle kısa bir çalışmada başlıkta belirtilen konunun bütün yönleriyle ortaya konulması, bütün eserlerin incelenip sonuçlar çıkarılması elbette mümkün değildir, ancak birkaç eserden aldığımız örnek cümlelerle bazı tespitlerde bulunmaya çalışacağız. Girişte Nevâyî'nin bazı eserlerinin konularıyla ilgili kısaca bilgi verilmeye çalışıldı. Bütün eserleri bu yönüyle değerlendirmek de böyle bir çalışmanın sınırlarını zorlamak olacağından bu kadarla yetinildi.

Nevâyî'nin eserlerindeki cümle yapıları değerlendirilirken üzerinde durulması gereken hususlardan biri, telif eserlerdeki Türkçenin kurallarına tam uygun cümlelerle çeviri eserlerde karşılaşılan ve Türk cümlesinin sözdizimine uygun olmayan cümle çeşitlerinin varlığı konusu olacaktır. Bu konuda elimizdeki en iyi kaynak *Nesâyimü'l-Mahabbe*'dir. Çünkü bu eser hem nesir, hem oldukça hacimli, hem de büyük bölümü Molla Câmi'nin *Nefehâtü'l-Üns* adlı eserinin çevirisidir, ancak Nevâyî Hindistan ve Türkistan coğrafyasındaki mutasavvıfları kendisinin eklediğini eserde belirtir. Yalnız bu eserin dilini incelemek bile telif ve çeviri eserler arasındaki dil tercihinde fark olup olmadığını göstermek için yeterlidir.

Nevâyî'nin manzum eserlerinde zaman zaman oldukça yalın bir dil kullandığına tanık oluruz. Bu söylenene kanıt olmak üzere şu birkaç örneği gösterelim:

*Köz birle kaşın yahşı, kabagın yahşı,
Yüz birle sözüñ yahşı, dudagın yahşı,
İñ birle miñin yahşı, sakagın yahşı,
Bir bir ni diyin, baştın ayagın yahşı.* (Kut, 2003: 567).

“Gözünle kaşın güzel, göz kapağın güzel, yüzünle sözün güzel, dudagın güzel, yanağın ile benin güzel, şakağın güzel, bir bir ne diyeyim, baştan ayağa güzelsin.”

Görüldüğü gibi bu dörtlükte hiçbir alıntı sözcük kullanılmamış, dörtlük, bütünüyle Türkçe sözlerle oluşturulmuştur. Alî Şîr Nevâyî'nin bu tür denemelerinin olması, Türkçeye ilgili tavrının son derece bilinçli ve bilgiye dayalı bir tavır olduğunun kanıtıdır.

*Yokarı oltururnı kim tilese,
Kişilikdin anı yırak bilgil.*

*Olturur safda yokarılığdın,
Olturur safda yahşırak bilgil.* (Karaörs, 2006: 689).

“Yukarıda oturmayı kim isterse, onu insan olmaktan uzak bil, safın yukarısında oturmaktansa safta oturmayı daha iyi bil (tercih et).”

Bu dörtlükte alıntı olarak yalnız saf sözcüğünü görüyoruz. Kaynakta ilk mısradaki yer alan “oltururnı” sözcüğü, “olturur ni” okunmuş, ancak “oltururnı” okunmasının anlam için daha uygun olduğunu düşündüğümüz için değiştirdik.

*Tavuş kim öy taşdın kilse dir-min bağı taşımdur,
İşikdin saye kirgeç sagınur min kim kuyaşındur.* (Kaya, 1996: 188).

“Sevdiğimin sesi evin dışından geldiğinde bağrımın taşı derim, kapıdan onun gölgesi girince ise güneşim geldi diye düşünürüm.”

Bu beyitte de yalnızca bir sözcüğün (saye) alıntı olduğunu görüyoruz.

*Ol işikdin kirgüm öy taşını it dik aylayıp (aylanıp),
Bu işikdin taş ile yüz katla ger sürsey mini.* (Türkay, 2002: 443).

“Bu kapıdan taş ile yüz kere beni kovalasan da evin çevresini it gibi dolanıp o kapıdan gireceğim.”

Bu beyitte de alıntı olarak yalnızca Farsça *ger* edatının kullanıldığını görüyoruz. Beytin ilk mısrasında geçen “aylayıp” sözcüğü anlama uygun görünmüyor ve “aylanıp” olması beytin anlamını düzeltir, nitekim eserin Taşkent yayınında “aylanıp” okunmuş, biz de parantez ile bunu gösterdik.

Benzer bir beyit de ilk divandan örnek verelim.

*Koydum irse kiltürür muylug başınga yüz belâ,
Koymasam cângâ zarar yitkürgü dik özdin barur.* (Kut, 2003: 152).

“Bırakırsam sıkıntılı başıma yüz bela getirir, bırakmasam cana zarar verecek derecede kendinden geçer.”

Bu beyitte de alıntı olarak bela ve can sözlerini görüyoruz.

Bu beytin geçtiği gazelde *deli gönül, başa bela getirmek, kendinden geçmek (özdin barur), yüz canı olsa feda etmek, başını alıp gitmek, yüzü kızarmak, yüzü sararmak, (yakıp) küll etmek* gibi deyim ve kalıp sözlerin kullanılması, bir gazel içerisinde bütün bunların yer alması elbette özel bir çabanın ve tercihin ürünü, ayrıca Nevâyî'nin "yerliliği" olarak değerlendirilmelidir.

Divanlarda ve mesnevilerde bunlara benzer pek çok beytin bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Nevâyî'nin hiçbir alıntı söz kullanmadan yazdığı bir gazel olduğunu da belirtelim. Bu gazeli ayrı bir çalışmada değerlendirmek istiyoruz. Anadolu sahasında benzer durum on altıncı yüzyılda Türkî-i Basît içerisinde yer alan şairlerde görüldüğü gibi on sekizinci yüzyıl şairimiz Şeyh Galip'te de görülür. Belki de bu şairlerimiz, bu konuda da kendilerine Nevâyî'yi örnek aldılar, çünkü Anadolu sahası şairlerinin daha önce böyle bir deneme yaptıklarına dair elimizde bir kanıt yoktur.

Nevâyî'nin telif ettiği mensur metinlerde de yukarıda sıralanan beyitlerdeki tavrı andıran örnekler gösterebiliriz. Dönem nesrinin en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilen Münacat, bu konuda bize bir fikir verecek örnekler barındırır. Münacat'ta kullanılan dil, yalınlığı yanında içtenliği ve samimiyetiyle de dikkat çeker. Aşağıdaki cümleleri bu gözle değerlendirirsek söylemek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır:

İlahî özlük yamanlığının özlüğüm bile öte almaydur-min ve yahşılarnıy itegin yamanlığım uyatıdın tuta almaydur-min. İlahî yıllar ibadet kılğannı red kılşay hiç kim dahl kıla almas ve karnlar isyan kılğannı kabul kılşay hikmetin hiç kişi bile almas. İlahî Âdem, hilafet tahtınıy müstevcibi özi mü boldı! Siniy takdiriy bolmay Şeytân muhalefetiniy sözi mü boldı! (Türk, 2017: 2).

"İlahi, benlik duygusunun kötülüğünden kendi kendime baş edemiyorum ve iyilerin eteğini kötülüğümün verdiği utançtan dolayı tutamıyorum. İlahi, yıllar boyu ibadet edeni reddetsen, hiç kimse bir müdahalede bulunamaz ve çağlar boyu isyan edeni kabul etsen, hikmetini hiç kimse bilemez. İlahi, Âdem, hilafet tahtının sahibi kendi kendine mi oldu! Senin takdirin olmasaydı şeytan muhalefetinin sözü mü olurdu!"

Yukarıya aldığımız üç cümleden ilkinde alıntı olarak *ilahi* hitabıyla *ve* bağlacı bulunur, diğer iki cümlede alıntı söz sayısı daha çok görünüyor, ancak bu sözlerin de devrin günlük dilinde yer edinmiş, insanların yabancılığını çok da hissetmediği sözler olduğu söylenebilir. Cümlelerin yapısında da Türkçe cümle yapısına bir aykırılık görülüyor. *Münacat*'ın dilini bu gözle değerlendirdiğimizde bu eserin Nevâyî'nin yalın dille yazdığı eserlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi de herhalde

insanın yaratıcısına yakarışındaki samimiyetini en rahat biçimde ana dilinin sözleriyle ifade edebilecek olmasıdır.

Yukarıda belirtildiği üzere *Nesâyimü'l-Mahabbe'* de bir dil çeşitliliği ile karşılaşılır. Bu çeşitliliğin çeviri bölümlerde metnin aslına sadık kalma düşüncesinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Nevâyî'nin doğrudan yazdığı yerlerde Türkçenin cümle yapısından uzaklaşmaya pek rastlanmazken çeviri bölümlerde sıkça Farsçadan cümle kopyalamalarıyla karşılaşılır. Eser bütün olarak bu bakış açısıyla değerlendirildiği takdirde çeviri ve telif bölümlerin büyük ölçüde doğru olarak tespiti bile mümkün görünüyor. Nevâyî'nin tasavvufla ilgili düşüncelerini anlattığı eserin giriş bölümünde kullandığı dil, oldukça güzel bir hikâye üslubuna sahiptir ve Türkçe dil kullanımının da iyi örneklerini verir:

Evvel edebdür ki yahşı ve yamanga becâ kultürürler. Andak ki barça halkdın özlerin kiçik ve kem tutarlar ve barçağa hudmet huzurıda bolurlar. Hatta ki öz ferzendleriga ve hadim ü memlûklariga ki her niçe alardın bî-kâidelik körseler, huşûnet bile alarga söz dimesler, belki nasihatnı yumşak ve çüçük til bile kılurlar, hatta ogrıgaça. (Eraslan, 1979: 7).

“İlki edeptir ve bunu onlar, iyiye karşı da kötüye karşı da yerine getirirler. Öyle ki kendilerini bütün halktan küçük ve aşağı görürler. Onlardan her ne kadar saygısızlık görseler de öz çocukları, hizmetçileri ve köleleri de dâhil olmak üzere herkese hizmet makamında olurlar. Onlara sert sözler söylemezler, hatta yumuşak ve tatlı bir dil ile öğüt verirler, hırsıza bile böyle davranırlar.”

Bu cümleler çeviri değil telifdir, ancak Türk cümle yapısına uygun olmayan ki'li yapıların kullanıldığını görüyoruz. Ki'li cümle yapısı dönemin bütün eserlerinde yoğun olarak görülür, bu durum yalnız Doğu Türkçesiyle ilgili değildir, Batı Türkçesinde de aynı cümle tipiyle oldukça sık karşılaşılır. Bu kullanım sıklığı bize, okuryazarlar arasında ki'li cümlenin artık pek yadırganmadığını gösterir. Bu cümlelerin devamında yer alan menkıbede ise daha yalın ve akıcı bir dil karşımıza çıkar:

Bir ogrı aırdıp alarnıy destarın sırmıpdur. Alar özleri tarafıdın tutupdurlar ve ogrı ıztırab birle tartar irmiş. Alar dir irmişler ki hey vallah iski ve yırtıkdur, siziy hiç işijizge yaramas. Bu sözni mükerrer kılıpdurlar, ogrıga eser kılmay tartar irmiş. Hace aciz bolgandın soıjra destarnı koyup dimişler kim sizge her niçe ayttuk inanmadıyız, açkanıyızda körgünjüzdür. Ogrı narırak bargaç açıp körse, hace digen dik begayet iski ve pare pare köriüp taşlapdur. (Eraslan, 1979: 7).

“Bir hırsız peşinden gidip onların sarığına asılmış. Onlar, sarığın kendi tarafındaki ucundan tutmuşlar, hırsız ise sıkıntı içerisinde çekmekteymiş. Onlar,

vallahi eski ve yırtıktır, sizin işinize hiç yaramaz diyorlarmış. Bu sözü tekrar ediyorlarmış, ancak hırsıza etkisi olmuyormuş ve çekiştiriyormuş. Hâce aciz kalınca bırakıp size ne kadar söylediysek de inanmadınız, açtığınızda göreceksiniz demiş. Hırsız biraz ileri doğru varınca açıp bakmış ki hacenin dediği gibi oldukça eski ve parça parçadır, kaldırıp atmış.”

Buradaki menkıbenin dilinin daha samimi ve yalın olduğu, cümle yapılarının ise “ki” ve “kim” ile kurulan iki yapı dışında bütünüyle Türk cümle yapısına uygun olduğu görülüyor.

Belirtilenlerin aksi olarak aşağıda örneklerini verdiğimiz cümleler, doğrudan Fars cümlesinin kopyalanmasıyla eserin dilinde kendine yer bulmuştur ve *Nesâyimü'l-Mahabbe*'de bu tür pek çok cümle bulunur:

Can ve köñül ve başnı anıñ yolıda koygay sin ve henüz özüñni mukassir bilgey sin, yok ki az renc ki andın saña yitişse, şikâyet kılğay sin. (Eraslan, 1979: 58).

“(Canı feda etmek) Tanrı’dan sana azıcık sıkıntı geldiğinde şikâyet etmek değil, canı, gönlü ve başı Tanrı yoluna koymak ve yine de kendini kusurlu görmektir.”

Bu cümlede “yok ki” ibaresiyle başlayan kısım Türkçe cümle yapısına uygun değildir ve doğrudan kopyalamayla alınmış bir cümle tipidir. Türkçe yok sözcüğüyle kurulmuş bir kopyalama örneği de şu cümledir:

Ve ol karı su kırığığa ayak koyup çıktı ve didi kim manga sîlê urar sin, tevbe kıldın, ya yok? (Eraslan, 1979: 155).

“Ve o yaşlı, ayağını atıp suyun kıyısına çıktı ve bana tokat vurur musun, tövbe ettin mi, yoksa etmedin mi dedi”.

Farsça “çün” zarfıyla kurulan cümlelerde de *kopya yapılar* karşımıza çıkar. Buna bir örnek olarak şu cümleyi gösterebiliriz:

Çün savma’aga kirip kaşığa oturduk, bir biyik tâkça irdi, pir atamga ayttı kim Bu Sa’id’ni igniñge köter, ol takda bir nandur, tüşürsün. (Eraslan, 1979: 187).

“Tekkeye girip şeyhin karşısına oturduğumuzda bir yüksek raf vardı, pir babama, Bû Sait’i omuzuna kaldır, o rafta bir ekmek var, indirsin dedi.”

Bu cümledeki “ol takda bir nandur” ibaresi üzerinde ayrıca durmak gerekir. Bu ibaredeki “bir nandur”, “bir ekmek var” anlamında kullanılıyor. Yani tur- eyleminin

“var olma, varlık” bildirmesinin bir örneği ile karşı karşıyayız. Konumuzun dışında olan bu durum, dünya dillerinin ortaklaştığı yönlerden biridir. Var oluş bilgisi taşıyan eylemlerin işlevlerinden biri de, bu cümlede görüldüğü gibi, hemen bütün dünya dillerinde ana yardımcı fiil olmak ve isim cümlelerinin bildirme kiplerini oluşturmak, onları yüklemleştirmektir.

Eserde bu örneklere benzer kopyalama örneklerinde bazı sözcüklerin cümlelerin anlamını belirlemede anahtar rol oynadığı görülür. Buna örnek olmak üzere *kim/kim, ta, eger/egerçi/meğer, ya/ya ... ya, belki, şayet* vb. sözcükleri gösterebiliriz (Türk, 2020: 11-14).

Bu yazıda otuz civarında eser yazmış bir büyük sanatkârın dil ve üslup özelliklerinin bir yönüne kısaca değinilmeye çalışıldı. Yukarıda belirtildiği üzere Alî Şîr Nevâyî sıradan bir sanat ya da edebiyat adamı olarak düşünülmemelidir. Onun Türk düşünce tarihi içerisindeki yeri gerektiği biçimde araştırılıp ortaya konulmalı, dili, üslubu, düşünceleri, topluma yönelik etkinlikleri, devlet yönetimiyle ilgili anlayışı, din ve tasavvuf ile ilgili görüşleri eserlerinden hareketle incelenmelidir. Onun eserlerinde var olan günümüz insanına ve geleceğe hitap eden pek çok şeyin insanlığa henüz sunulmamış olmasını bir eksiklik olarak değerlendiriyoruz.

KAYNAKÇA

Eraslan, Kemal (1979). *Ali Şîr Nevâyî Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimü'l-Fütüvve*. İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Karaörs, Metin (2006). *Alî Şîr Nevâyî Nevâdirü'ş-Şebâb*. Ankara: TDK Yayınları.

Kaya, Önal (1996). *Alî Şîr Nevâyî Fevâidü'l-Kiber*. Ankara: TDK Yayınları.

Kut, Günay (2003). *Alî Şîr Nevâyî Garâ'ibü's-Sıgar*. Ankara: TDK Yayınları.

Türkay, Kaya (2002). *Alî Şîr Nevâyî Bedâyi'u'l-Vasat*. Ankara: TDK Yayınları.

Türk, Vahit-Şaban Doğan (2015). *Ali Şîr Nevâyî Hayretü'l-Ebrar*. Ankara: TKAE Yayınları.

Türk, Vahit (2017). *Münacat-Çihil Hadis (Kırk Hadis)-Nazmü'l-Cevâhir-Kitâb-ı Sirâcü'l-Müslimîn*. Ankara: TKAE Yayınları.

Türk, Vahit (2020). “Çağatay Türkçesinde Farsça Alıntı (Kopyalama) Cümle Tipleri ve Bazı Anahtar Sözcükler”. *Dil Araştırmaları*. S. 27. Güz 2020. s. 7-20.